

Doğu Karadeniz’de Bir Bizans Karakolu Ciha (Cihar, Kise) Kalesi

İlker Mete MİMİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya, Türkiye,
mimiroglu@hotmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 01.10.2023
Kabul: 12.12.2023
Yayın: 31.12.2023

Keywords:

Rize,
Kale,
Ortaçağ,
Karadeniz,
Trabzon Rum
İmparatorluğu.

Tarih öncesi çağlardan itibaren yüksek bir duvar ve kulelerden meydana gelen kaleler insanlığın ana savunma yapıları olarak kullanılmıştır. Kıyı, yol veya zirve gibi stratejik noktalara inşa edilen kaleler Doğu Karadeniz Bölgesinde de yoğun olarak yer almaktadır. Rize ilinin Pazar ilçesindeki Şentepe Köyü sınırlarındaki Hemşin Vadisi’nde bir tepe üzerinde yer alan Ciha Kale’si bölgedeki diğer kaleler ile birlikte Doğu Karadeniz Bölgesinin ana savunma sistemini oluşturan önemli kalelerden bir tanesidir. Yaklaşık 350 m. yüksekliğindeki bölgeye hâkim bir noktadaki tepe zirvesine inşa edilen kale, düzgün olmayan çokgen planlı olup, üç burç ve yüksek sur duvarlarından oluşmaktadır. Herhangi bir kitabesi bulunmayan kalenin mimari özellikleri dikkate alınarak Trabzon Rum İmparatorluğu döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. İç kısmında bir şapel bulunan kalede, Rize Müzesi kontrolünde bir temizlik çalışması yapılarak madeni ve taş eserler ile pişmiş topraktan yapılmış farklı türlerde kap parçaları tespit edilmiştir. Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesinin önemli kalelerinden birisi olan Ciha Kalesi ile kale içinde yer alan şapel ve çeşitli kazı buluntuları tanıtılacaktır.

A Byzantine Post in The Eastern Black Sea Ciha (Cihar, Kise) Castle

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 01.10.2023
Accepted: 12.12.2023
Published: 31.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Rize
Castle
Medieval
Black Sea
Empire of Trebizond.

Castles, consisting of a high wall and towers, have been used as the main defensive structures of mankind since Prehistoric times. Castles built at strategic points such as shores, roads or summits are also densely located in the Eastern Black Sea region. Ciha Castle, located on a hill in the Hemşin Valley within the borders of Şentepe Village in Pazar district of Rize province, is one of the important castles that form the main defense system of the Eastern Black Sea region, together with other castles in the region. The castle, built on the top of approximately 350 m. a hill at a point overlooking the region at a height, has an irregular polygonal plan and consists of three bastions and high city walls. It is thought that the castle, which does not have any inscription, was built during the Empire of Trabzon period, taking into account its architectural features. An excavation and cleaning work was carried out by the Rize Museum in the castle, which has a chapel inside, and metal and stone artifacts and different types of pottery pieces made of terracotta were identified. In this study, Ciha Castle, one of the important castles of the Eastern Black Sea region, and the chapel and various excavation findings inside the castle will be introduced.

Atf/Citation: Mimiroğlu, İlker Mete. “Doğu Karadeniz’de Bir Bizans Karakolu Ciha (Cihar, Kise) Kalesi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 8 (Aralık 2023), 96-111. <https://doi.org/10.47702/sema.2023.34>

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Ciha Kalesi, Rize ilinin, Pazar ilçesi, Şentepe köyü sınırları içerisinde, Pazar ilçe merkezinin kuş uçuşu yaklaşık 8.5 km. kadar güneyinde, 155 ada, 40 parsel ile 41° 06' 15" kuzey ve 40° 54' 02" güney koordinatlarında yer almaktadır. Kale, Hemşin Deresi'nin ve vadisinin doğusunda yer alan yaklaşık 350 m. yüksekliğindeki, bölgeye hâkim stratejik bir tepenin zirvesi üzerine inşa edilmiştir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Ciha Kalesi'nin konumu (Google Earth'den)

Günümüzde Ciha Kalesi olarak bilinen eser, kaleyi ele alan yayınlarda “Cihar” ve “Kise” kalesi olarak da adlandırılmıştır.¹ Cihar kelimesi Arapça’da (جَاهِر) *i.* (Ar. *cehr* “sesini yükseltmek”ten *cihār*) yüksek sesle, alenen ve açıkça söyleme, okuma anlamına gelmektedir. Kelimenin kökeni hakkında diğer bir görüş ise bölgede hâkim olan Lazca kale anlamına gelen “cixa” kelimesinden türediği yönündedir. Kalenin diğer bir adı olan “Kise” kelimesi ise Farsça (كيسه) *kese* anlamına gelmekte olup belki de kale içinde yer alan şapel sebebiyle halk tarafından verilmiş bir isim olabileceği de düşünülebilir.²

Bölgenin Tarihi

Ciha Kalesi'nin bulunduğu bölgenin tarihi son yıllarda gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ile Erken Tunç Çağı'na kadar inmektedir. M.Ö. 8. yüzyılın başlarından itibaren bölgeye, Kimmerler ve ardından İskitler gelmiştir.³ M.Ö. 7. yüzyılda Miletosluların Karadeniz sahillerinde koloni kentleri kurmaları politikası kapsamında Rize’de ufak bir liman ve kalenin kurulduğu kabul edilmektedir. Yunanlılar tarafından kentin adı Rhizios olarak tanımlanmıştır. M.Ö. 6. yüzyılda kısa bir süre Pers hâkimiyetine girerek Pont satraplığına bağlanan bölgede, Rhizios önemli bir limandır. M.Ö. 180 tarihinde bölge, Pontos Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir.⁴

VI. Mithridates, yaklaşık olarak M.Ö. 100 yıllarında, Kolkhis bölgesine hâkim olarak bir imparatorluk kurmuştur.⁵ Bölgenin stratejik öneminin yanında, dağlarda bulunan altın, gümüş, demir ve bakır madenleri sayesinde VI. Mithridates önemli bir güç haline gelerek, Roma İmparatorluğu'nun dikkatini çekmiştir. Roma ve VI. Mithridates arasında süren zorlu mücadeleler sonucunda Roma bölgeyi, imparatorluk sınırları içerisinde

¹ Anthony Bryer – David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos* (Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1985), 339; Thomas Alan Sinclair, *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey* (London: Pindar Press, 1989), 161.

² Kubbealtı Lügati, “Cihar” (Erişim 19.12.2023); Kubbealtı Lügati, “Kise” (Erişim 19.12.2023).

³ Çetin Taşçılar, *Rize Şehir Coğrafyası* (İstanbul:Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 19.

⁴ İdris Bostan, “Rize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/ 147.

⁵ Rahim Kızgut, *Eskiçağ Tarihinde Kolkhis Bölgesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 142.

katmıştır.⁶ M.S. 1. yüzyıldan itibaren Roma, bu bölgede çok sayıda kale inşa ederek; Roma varlığının güvenliğini ve bölgedeki yerel isyanların bastırılmasını sağlamıştır.⁷

395 tarihinde Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla bölge, Doğu Roma İmparatorluğu’nun topraklarında kalmıştır. İmparatorluğu’nun kuzeydoğu sınır bölgesi durumunda olan bölge, Persler ile mücadelede stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda 6. Yüzyılda imparator I. Justinianus, bölgedeki birçok kaleyi yenilemiş ve yeni kaleler yaptırarak askeri sistemi düzenlemiştir.⁸

7. yüzyılda İslam’ın ortaya çıkarak hızlıca yayılması ile birlikte tüm Anadolu’da olduğu gibi Doğu Karadeniz Bölgesi’nde de Arap kuvvetleri etkili olmuştur. İlk olarak 646 tarihinde Hz. Osman’ın hilafetindeki Habîb b. Mesleme kumandasındaki Arap ordusu bölgeyi fethederek, Rize’yi vergiye bağlamıştır. 653 tarihinde tekrar Doğu Roma tarafından geri alınan bölge, 737 tarihinde Emevi Halifesi Hişâm b. Abdülmelik emriyle tekrar İslam ordularınca ele geçirilmiştir.⁹

1204 tarihindeki IV. Haçlı seferlerinde Doğu Roma’nın başkenti Konstantinopolis’in Latinler tarafından ele geçirilmesi sonrasında Komnenos aile üyelerinden Aleksios ve David Komnenos, halaları Gürcü kraliçesi Tamara’nın da desteği ile Trabzon merkezli Trabzon Rum Devleti’ni kurmuşlardır.¹⁰ Yeni kurulan bu devletin doğu sınırları içerisinde kalan bölgede özellikle III. Aleksios Komnenos’un uzun süreli iktidarında geniş imar faaliyetleri gerçekleşmiştir. İstanbul’un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi sonrasında Gedik Ahmed Paşa tarafından Trabzon’un da ele geçirilmesi ile bölgedeki Trabzon Rum Devleti hâkimiyeti kalıcı olarak sonra ererek; Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.¹¹

XVI. yüzyılda bölgede Abaza ve Gürcü akınlarının başlaması üzerine, II. Selim döneminde bazı önlemler alınmış; özellikle Abazalar’ın denizden yaptıkları saldırıları önlemek amacıyla başta Rize Kalesi olmak üzere diğer sahil kalelerine önem verilmiştir. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı-Rus harbi kapsamında bölgedeki birçok kalenin onarılıp aktif bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Rus donanmasının ateş gücü sayesinde 8 Mart 1916 tarihinde Rize ve çevresi Ruslar tarafından işgal edilmiş ve bu işgal iki yıl sürmüştür. 2 Mart 1918 tarihinde ana vatana katılan Rize, 1924 yılında vilayet merkezi olmuştur.¹²

Kale Ve Şapelin Planı Ve Mimarisi

Vadiye hâkim bir konumda olan kale, yaklaşık 350 m. lik bir tepenin zirvesindeki eğimli bir alana inşa edilmiştir. Düzgün olmayan çokgen planlı olan kale, giriş, girişin iki yanındaki iki yarım daire planlı burçlar ile güneyde yer alan dikdörtgen planlı bir burçtan meydana gelmektedir. Yaklaşık 640 m²’lük bir alanı kaplayan kalenin içinde ise doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş tek nefli bir şapel yer almaktadır (Çizim 1, Fotoğraf 2).

⁶ Taşçılar, *Rize Şehir Coğrafyası*, 20.

⁷ Kızıgut, *Eskiçağ Tarihinde Kolkhis Bölgesi*, 136.

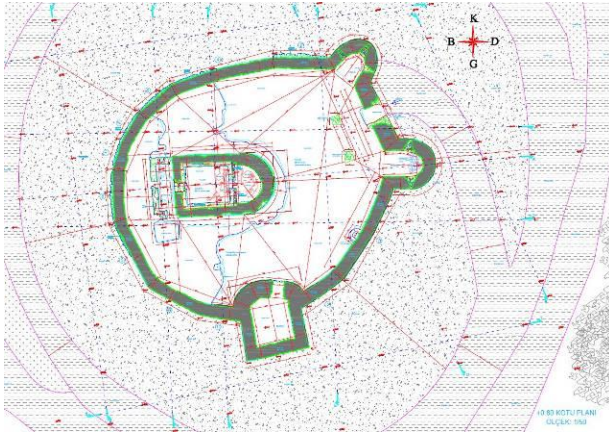
⁸ Geoffrey Greatrex, “Roman Frontiers and Foreign Policy in the East”, *Studia Antiqua Australiensia*, 3 (2007), 112.

⁹ Bostan, “Rize”, 35/147.

¹⁰ Murat Keçiş, “Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46 (Ekim, 2009), 149.

¹¹ İbrahim Tellioğlu, “Trabzon Rum Devleti’nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar”, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4 (Eylül, 2004), 141.

¹² Bostan, “Rize”, 35/148, 150.

Çizim 1. Ciha Kalesi'nin revize rölevesi planı (Trabzon Rölevesi ve Anıtlar Genel Müdürlüğü'nden)

Fotoğraf 2. Ciha Kalesi'nin havadan görünümü (İ.M.Mimiroğlu)

Kalenin girişi, kuzeydoğuda yer alan bir kapıdan sağlanmaktadır. Günümüze üst kısmı tahrip olmuş olarak gelen giriş, 1,40 m. genişliğindedir. Giriş açıklığının zemininde, Rize Müzesi kontrolünde 2020 ve 2021 yıllarında yürütülen temizlik çalışmalarında bir eşik taşı ile güney söve taşının başlangıcı ortaya çıkarılmıştır. Her iki parçanın da üzerinde, kapı şebekesinin oturduğu bir kanal ve delik yer almaktadır.

Fotoğraf 3. Kale girişinin genel görünümü (Rize İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nden)

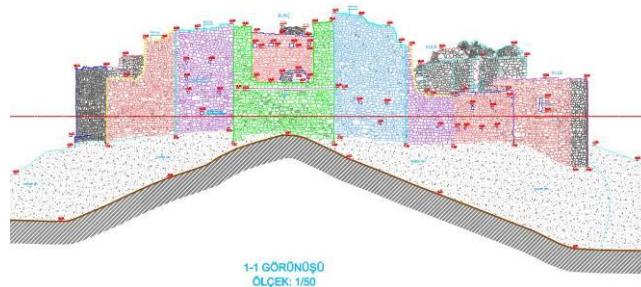
Rize Müzesi kontrolünde girişte gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında herhangi bir lento parçası bulunmaması ve kazı öncesi kale girişinin fotoğrafında giriş kemer izlerinin kısmen görülmesi, kalenin giriş açıklığının yarım daire kemerli bir şekilde olabileceğini düşündürmektedir (Fotoğraf 3).

Ciha Kalesi girişinin iki yanındaki burçlardan kuzeyde olanı 2.61 x 2.84 m., güneydoğuda olanı ise 4.03 x 2.63 m. ölçülerindedir. Batı yönünde herhangi bir duvar tespit edilmediğinden açık birer mekân görünümünde olan her iki kuleden güneydekinde iki, kuzeydekinde ise üç adet iç kısmı geniş, dış kısmı ise dar olan mazgal pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Kalenin dışını gözlemek amacıyla kullanılan pencerelerin iç genişlikleri kuzey burçta, 66 ve 77 cm., güneydoğudaki burçta ise 1.21 x 1.69 m. ölçülerindedir. Her iki burcun duvar kalınlıkları 1.20 – 1.30 m. arasında değişmektedir. Gerçekleştirilen kazılar sonrasında güneydoğu burcun iç kısmında orijinal bir zemin taş döşeme tespit edilmiştir.

Fotoğraf 4. Girişin iki yanındaki burçların genel görünümü (İ.M.Mimiroğlu)

Ciha Kalesi'nin sur duvarları inşa edildiği tepe zirvesinin etrafını çevreler niteliktedir. Orijinal yüksekliğini kaybetmiş olan duvarların yükseklikleri farklılık göstermekle birlikte günümüzde en yüksek kısımlar kalenin güney bölümünde yer almaktadır. Güneydeki burcun doğusundaki sur duvarlarının 7.90 m. yüksekliğinde olması, orijinal sur duvarlarının da en az 7.90 m. yüksekliğe sahip olabileceğini düşündürmektedir. Güney burcun her iki yanındaki sur duvarları üzerinde seğirdim yolu olarak kullanılmış olabilecek bir bölüm bulunmaktadır. Kalenin sur duvarlarının üst kısımlarının büyük oranda tahrip olması ile 2020 – 2021 yıllarında gerçekleştirilen onarımlar neticesinde güney bölümde görülen seğirdim yolunun diğer kısımlarda devam edip etmediği tespit edilememiştir. Sur duvarı kalınlıkları 1 m. ile 1,40 m. arasında değişiklik göstermektedir (Çizim 2).

Çizim 2. Ciha Kalesi'nin güney cephesi (Trabzon Rölöve ve Anıtlar Genel Müdürlüğü'nden)

Kaba yonu taş malzeme ile inşa edilmiş olan sur duvarlarının muhtelif yerlerinde ve kotlarında farklı boyutlarda ufak açıklıklar yer almaktadır. Daire, kare ve dikdörtgen biçiminde olan bu ufak açıklıkların kare ve dikdörtgen olanlarının zeminleri; daire şeklinde olanlarının ise tüm iç kısımlarının kiremit ile kaplı oldukları ve sur dışına doğru eğimli bir şekilde yapıldıkları görülmektedir. İşlevleri konusunda farklı görüşler bulunan bu boşlukların gözetleme, su tahliyesi ve ışık açıklıkları amacıyla yapıldıkları ileri sürülmektedir. Üstü açık bir mimari yapıda aydınlanma işlevi olamayacak olan bu açıklıklardan bazılarının sur duvarlarının dış kısmını gözetlemek için kullanılmış olabileceğini düşünülmeyle birlikte; bazı örneklerin oldukça dar görüş açısına sahip olması ile sur duvarlarında rahat kullanım imkânı vermeyecek oranda farklı kotlarda bulunması tümünün gözetleme amacıyla yapılmadıklarını akla getirmektedir. Bazı açıklıkların eğimli bir şekilde olması, su yalıtımının tuğla ve sıvalar ile yapılmasına dikkat edilmeleri, bazı açıklıkların yağmur suyu tahliyesi amacıyla da yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Açıklıklardan güney burcun batısındaki sur duvarındaki örnek zemininde, tuğla üzerinde kabartma olarak yapılmış bir ok motifi yer almaktadır. Bu motifin tuğla imalathanesinin sembolü olabileceği veya tuğlanın doğru kullanım şeklini göstermek amacıyla yapılmış olabileceği sanılmaktadır.

Ciha Kalesi’nde yer alan diğer bir burç ise güneyde yer almaktadır (Fotoğraf 5). Dikdörtgen planlı olan burcun üst kısmında ahşap kirişler yardımıyla bir kat düzenlemesi yapıldığı ve kule işlevli olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüzde burcun doğu ve batı duvarlarında karşılıklı olarak açılmış giriş deliklerinin bazıları halen görülebilmektedir. İlk olarak kuzey kısmının, diğer burçlarda olduğu gibi açık bir şekilde inşa edildiği anlaşılan burç, daha sonraki bir dönemde, kuzeye doğru yönelmiş yarım daire planlı bir duvar ile kapatılmıştır. Burcun doğu ve batı duvarı ile eklenen bölümün birleştiği kısımda dilatasyon izleri açıkça seçilebilmektedir. Sonradan eklenen yarım daire duvar üzerindeki burca girişi sağlayan orijinal açıklığın yan ve üst kısmı günümüzde tahrip olmuştur.

Fotoğraf 5. Ciha Kalesi’nin güney sur ve burcu (İ.M.Mimiroğlu)

Rize Müzesi kontrolünde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında kale girişinin batısında ve güneydoğusunda sur duvarları ile ilişkili bazı mimari buluntular tespit edilmiştir. Tespit edilen bu buluntuların ilki girişin batısında birbirine ve doğudaki giriş duvarına paralel olarak yerleştirilmiş iki dörtgen taş dokusudur. Kuzeydeki 0.87 x 1.03 m., güneydeki ise 0.86 x 1.13 m. ölçülerinde olan her iki taş dokusu kaba yonu taşların dörtgen oluşturulacak şekilde yerleştirilmeleri ile meydana gelmiştir. Her iki dokunun da genel bir zemin kaplamasından ziyade doğu da bulunan giriş duvarları ve belki de burçlarla ilişkili ahşap bir düzenlemenin taşıyıcıları için oluşturulmuş bir zemin ya da kaide olabilecekleri akla gelmektedir. Kale avlusunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında herhangi bir taş zemin kaplamasına rastlanılmaması, avlu zemininin toprak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda oldukça yağışlı bir bölgede yer alan kalede kısmi bir alanda sert bir zemin yapılmak istenmiş olabileceği düşünülmektedir. Girişin batı duvarlarının tahrip olması ve sonrasında yeni yapılan restorasyonlar sonucunda girişin batı duvarlarının üst kısımları büyük oranda yenilenmiştir. Günümüzde girişin kuzey duvarında iki, güney duvarında ise bir giriş deliği görülebilmektedir. Restorasyon öncesi fotoğraflarda da bu delikler izlenebilmektedir. Taş döşemelerin gerek birbirleri ile gerekse de doğularındaki giriş duvarlarıyla simetrik bir şekilde konumlanmaları ve girişin batı duvarına birden fazla giriş deliğinin yerleştirilmesi bu düşüncemizi desteklemektedir (Fotoğraf 6). Kale kullanımı için taş malzeme ile yapılmış yeterli kapalı mekânın bulunmaması, kale içinde ahşaptan yapılmış mimari düzenlemelerin olabileceğini düşündürmektedir.

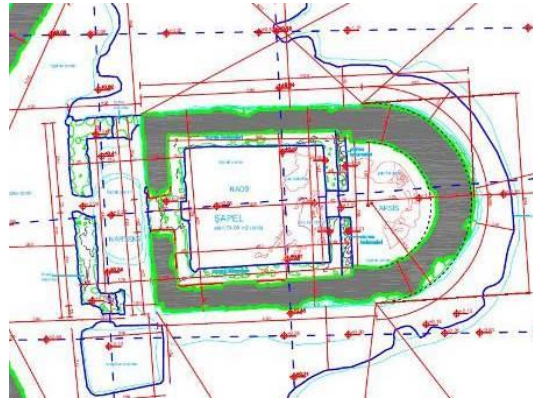
Fotoğraf 6. Girişin batı bölümündeki düzenleme (İ.M.Mimiroğlu)

Kazı çalışmalarında tespit edilen diğer bir mimari buluntu ise kalenin güneydoğu sur duvarlarına bitişik olarak yapılmış bir bölümdür. Kaba yonu taş malzeme ile inşa edilmiş olan bölüm, yarım daire planlıdır. 1.51 m. genişliğinde olan bölümün üst kısmı düzgün bir yüzey oluşturacak şekilde harçlı bir taş döşeme olup, iç kısmında 50 cm. genişliğinde bir boşluk bulunmaktadır. İç kısmında sur duvarlarının dışına açılan bir kanal yer alan bu mimari elemanın atık-pis suların dışarı atılması amacıyla veya tuvalet işlevli olarak kullanılmış olabileceği akla gelmektedir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Güneydoğudaki mimari buluntunun günümüzdeki durumu (İ.M.Mimiroğlu)

Ciha Kalesi’nin iç kısmında yer alan tek yapı, kalenin batı kısmında daha yüksek bir zemin kotunda, kaba yonu taş malzeme ile inşa edilmiş bir şapeldir. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan şapel, batı yönündeki dikdörtgen planlı bir narteks, dikdörtgen planlı bir naos ile doğuda içten ve dıştan yarım daire planlı bir apsis bölümünden meydana gelmektedir (Çizim 3). Yapı daha önceki çalışmalarda, muhtemelen kale içindeki bitki örtüsünden dolayı bir kule yapısı olarak tanımlanmıştır.¹³

Çizim 3. Ciha Kalesi’ndeki şapelin planı (Trabzon Rölöve ve Anıtlar Genel Müdürlüğü’nden)

Batıda yer alan narteks dikdörtgen planlıdır. 1.76 x 4.83 m. ölçülerinde olan narteksin duvar kalınlığı yaklaşık 60 cm.dir. Kuzey ve güney duvarlarına karşılıklı olarak konumlandırılmış 1 m. genişliğindeki iki giriş açıklığı ile batı duvarının merkezine yerleştirilmiş bir giriş açıklığından nartekse girilmektedir. Günümüzde kuzey ve güney girişler rahatlıkla seçilebilir olmasına rağmen batı girişi büyük oranda tahrip olmuştur. 2020 ve 2021 yılları arasında Rize Müzesi kontrolünde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında narteks zemininin taş döşemeye sahip olmadığı anlaşılmıştır.

¹³ Bryer-Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*, 340; Sinclair, *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*, 161.

Narteksin doğu duvarının merkezine yerleştirilen 1 m. genişliğindeki bir giriş açıklığından naosa geçilmektedir. Eşik kısmı günümüz naos kısmından yukarıda kalan girişin söve kısımlarının sadece alt bölümleri sağlamdır. Dikdörtgen planlı olan naos, 4.82 x 5.54 m. ölçülerindedir. 50 cm. genişliğindeki bir oturma sekisi tüm naos duvarlarını bitişik olarak çevrelemektedir (Fotoğraf 8). Kuzey ve güney naos duvarları büyük oranda tahrip olmuştur. Yükseklikleri +3.06 ile +2.28 kotlarında değişen duvarlar üzerinde günümüzde herhangi bir pencere açıklığı izi görülememektedir. Naos duvarlarının iç yüzeyi krem renkli bir sıva tabakası ile sıvanmış olup, herhangi bir duvar resmi saptanamamıştır. Naosun zemini kalın bir sıva harcı ile kaplanarak düzlenmiştir.

Fotoğraf 8. Naosun genel görünümü (İ.M.Mimiroğlu)

Naosun doğusunda yer alan apsis bölümü içten ve dıştan yarım daire planlıdır. Naos ile apsis arasındaki ayırım, zemindeki çift kademeli bir basamak düzenlemesi ve bir templon ile sağlanmaktadır. Günümüzde templona ait sadece levhaların oturduğu 30 cm. genişliğindeki bir kanal kalmıştır. 3,88 m. genişliğinde olan apsis, 2,74 m. derinliğindedir. Apsisin kuzey doğu duvarının bir bölümü büyük oranda sağlam olmasına karşın, apsisteki pencere açıklıkları hakkında herhangi bir iz tespit edilememiştir. Apsis zemini de naosla aynı özellikler göstermektedir.

Malzeme Ve Teknik

Bölgeye hâkim bir konumda olan eser, altere olmuş kırıklı magmatik kayaç özelliği gösteren ana kaya dokusuna sahip bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Yerel özellikler gösteren kaba yonu taş malzemenin ana inşa malzemesi olarak kullanıldığı kalenin, kuzeydoğudaki girişin iki yanındaki burçlar ile güneydeki dörtgen burcun dış cephelerinde tuğla malzeme de kullanılmıştır. Girişin iki yanındaki burçlarda zeminden yaklaşık 1.00 x 1.90 m. yüksekliğine konumlandırılan kuşaklarda yer alan tuğla malzeme, üst üste yerleştirilmiş üçer sıra dörtgen biçimli tuğlalardan oluşmaktadır. Kalede tuğla malzemenin görüldüğü bir diğer yer ise sur duvarları içine yerleştirilen dörtgen şeklindeki ufak açıklıkların zemin kısımlarındadır. Yapıda kullanıldığı tespit edilmesine karşın günümüze ulaşmamış diğer bir malzeme ise ahşaptır. Kalenin güneyinde yer alan dikdörtgen planlı bir burcun üzerinde konumlandırılmış kulenin iç mekân düzenlemesinde ahşap kirişlerin kullanıldığı, burcun doğu ve batı duvarlarının iç kısmında karşılıklı yerleştirilmiş olan dörtgen giriş deliklerinden anlaşılmaktadır. Günümüzde bu deliklerden sadece birkaç tanesi görülebilmektedir. Kalenin inşasında kullanılan harç kireç ağırlıklı horasan harcıdır. Harcın içinde kum, mıcır ve küçük taş ve tuğla parçaları bağlayıcı malzeme olarak kullanılmıştır. Kale içerisinde yer alan şapelin inşasında da surlarla benzer şekilde kaba yonu taş malzeme ile horasan harcı kullanılmıştır. Şapelin naos, bema ve apsis iç duvarlarının sıvalı olduğu mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır.

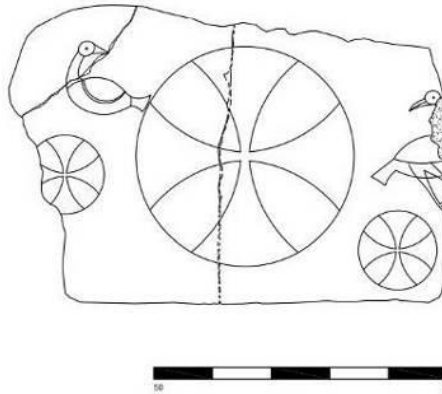

Buluntular

Kalede Rize Müzesi kontrolünde gerçekleştirilen çalışmalarda taş, maden ve pişmiş topraktan yapılmış çeşitli buluntular tespit edilmiştir. Bu buluntulardan ilki bir taş levhadır. Dört parça olarak bulunan levha, 0.50 x 0.80 m. ölçülerinde ve 20 cm. kalınlığındadır. Kenar kısımları kırık bir şekilde günümüze ulaşan parçanın ön yüzünde kazıma tekniği ile yapılmış haç ve kuş figürleri bulunmaktadır. Eserin merkezinde daire şeklindeki bir madalyon içine yerleştirilmiş bir Malta haçı motifi yer almaktadır. Merkez kısmında dar olan haç kolları uç kısımlara doğru genişleyerek sona ermektedir. Merkezdeki haç motifinin sağ ve sol kısmında asimetrik olarak yerleştirilmiş iki ufak madalyonlu haç motifi daha bulunur. Levhada görülen diğer bir figür türü ise kuş tasvirleridir. Oldukça stilize bir şekilde işlenmiş olan kuş figürlerinden ilki merkez haçın sol üst köşesine yerleştirilmiştir. Başu arkaya bakar şekilde görülen kuş figürünün ayakları işlenmemiştir. Diğer kuş figürü ise merkez haçın sağında bulunmaktadır. Sağ kısmı kırılarak günümüze ulaşamadığı figürün de başu merkezdeki haça dönük vaziyettedir. Herhangi bir tüy ayrıntısının işlenmediği kuş figürlerinde gaga ve kuyruk kısımlarının diğer kısımlara nazaran biraz daha derin oyularak vurgulandığı görülmektedir (Çizim 4).

Sadece ön yüzü işlenmiş olan levha, figürlerin yerleştirilişine göre yatay olarak kullanılmıştır. Stilize bir süsleme kompozisyonuna sahip olan levhanın şapelin templonunda, templon levhası veya bir duvar kaplaması olarak kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. Parçanın yatay kullanılması ile apsis ve naos arasındaki 30 cm. lik templon levha kanalı ile uyumlu olması, parçanın templon levhası olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Daire şeklinde bir madalyon içine yerleştirilmiş malta haçı ile tavus kuşları Erken Bizans Dönemi taş eserlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ciha Kalesi’ndeki taş eserin yakın benzeri olarak Eskişehir Müzesi’ndeki 104.80 envater numaralı levha ile Konya kent merkezinde yer alan iki taş eser sayılabilir. Her iki örnek haç motifleri ve üslup özellikleri dikkate alınarak Erken Bizans Dönemine tarihlenmektedir.¹⁴

Çizim 4. Figürlü taş levhanın çizimi (İ.M.Mimiroğlu)

Kazı çalışmalarında kalenin batı bölümünde tespit edilen diğer buluntular ise bir metal haç ile farklı boyutlardaki pişmiş seramik kap parçalarıdır. 0.12 x 0.20 m. boyutlarında ve 2 cm. kalınlığındaki haç demirden yapılmıştır. Gövdesi korozyona uğrayan eserin ön ve arka yüzünde herhangi bir süsleme tespit edilememiştir. Latin haçı biçiminde olan eserin alt haç kolunda ahşap sap kısmına takıldığı bölüm yer almaktadır. Bir tören haçı olan eser, doğrudan şapel ile ilişkili bir litürjik eser olmalıdır. Demir malzemeden yapılmış olan haç;

¹⁴ Ebru Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), 165-166; *Çiğdem Temple, Konya/Ikonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 209.

Kaeridinova’nın haç sınıflandırmasına göre, haç kollarının genişleyerek sona erdiği tip 2 sınıflamasına girmektedir. Bu tip haçın amulet olarak kullanılan örnekleri Eski Kermen’de ele geçmiştir.¹⁵

Kale kazısında bulunan diğer bir grup eser ise pişmiş topraktan yapılmış kap parçalarıdır. Farklı tür, boyut ve tiplerdeki kaplara ait oldukları anlaşılan parçaların iki örnek dışında tamamı sırsızdır. Genel olarak kase, tabak, amfora ve pithoslara ait olan parçaların sıvı ve katı yiyeceklerin konulduğu ve saklandığı günlük kullanım kapları olduğu söylenebilir¹⁶. Sırsız seramik parçalarının ilk grubu pişirme kaplarına aittir. Benzer örneklerine İstanbul Saraçhane Kazılarında ulaşılan kaplar 11-12. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Diğer bir grup seramik parçaları ise sırsız tek kulplu sürahi ve günlük kap parçalarıdır. Oldukça yoğun buluntu veren bu grup seramik parçalarında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Benzerleri 10-11. yüzyıllara tarihlenmektedir.¹⁷ Kazılarda ele geçen diğer bir grup sırsız seramikler ise aynı döneme tarihlenen pithos parçalarıdır. Parçaların ön yüzeyinde yan yana dizilmiş daire motifleri ile helezon çizgiler yer almaktadır. Parçaların benzerleri Akçaabat Akçakale kazısında da bulunmuştur. Kazılarda tespit edilen sırlı seramik parçaları ise iki çeşittir. Bunlardan ilki beyaz hamurlu bir sürahinin emzik ve gövde kısmıdır. Benzerlerine Saraçhane kazılarında ulaşılan bu parça da diğer eserler ile birlikte 10-11. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.¹⁸

Çalışmalarda bulunan diğer bir sırlı seramik parçası ise Ege tipi sırlı servis kap parçasıdır. Kabın iç yüzeyinde sarı renkli bir sır üzerine kazıma tekniğiyle yapılmış merkezden çıkan helezon çizgiler şeklinde bezeme yer almaktadır. Bu tarz servis kap parçalarının benzerleri İzmir Arkeoloji Müzesi ile Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi’nde yer almaktadır. Bu bağlamda Ciha Kalesi pişmiş toprak seramik parçaları benzer örnekler göz önüne alınarak 11. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın başları arasına tarihlenebilir.¹⁹ Diğer bir benzer örnek ise Corinth kazılarında ele geçmiştir. 1507 katalog numaralı olan haç gerek form, gerekse de yapım tekniği açısından Ciha Kalesi’nde bulunan haç ile benzerdir.²⁰

Ciha Kalesi’nde yürütülen kazı çalışmalarında bulunan diğer bir önemli grup eser ise pişmiş topraktan yapılmış olan iki adet pithostur. Şapelin güney kısmında, aynı zemin kotunda yan yana, zemine gömülmüş şekilde bulunan pithoslar yaklaşık olarak 100 cm. yüksekliğinde, 80 cm. ağız çapında ve 105 cm. gövde genişliğinde olup, kulpsuz oldukça dar bir kaideye sahiptir. Sıvı depolanması işlevinde toprağa gömülü olarak kullanılan eserler, buldukları alandaki zemin seviyesini göstermesi açısından da önemlidir. Ciha Kalesi örneklerinin gövde formu açısından yakın benzer örnekleri Tip IV olarak Kuşadası Kadıkalesi Kazısı’nda bulunmaktadır.²¹

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çoğunlukla dağ ve tepe zirvelerine inşa edilen kal’a (kale) kelimesinin, “Kökünden koparmak, kazımak” anlamına gelen kal’ kelimesinden türeyen kalaa’dan geldiği düşünülmektedir. Kelimenin anlamı “tırmanılması zor, çıkılmayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası, dağ gibi büyük bulut” olarak tanımlanmaktadır. Anadolu’da ilk olarak Hacılar’da bir mahalleyi çeviren, taş temelli, kerpiç duvarlı olarak

¹⁵ Elzara Khaireidinova, “Early Medieval Crosses From The South Western Crimea”, *Byzantine Small Finds in Archeological Contexts, Byzans 15*, ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci (İstanbul: Ege Yayınları, 2012), 421-422.

¹⁶ Hasan Hüseyin Özdeniz- Zekeriya Şimşir, “Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Seramiklerde Kap Formları”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA) 5* (Aralık 2020), 65.

¹⁷ John Hayes, *Saraçhane in İstanbul Vol:2 Pottery* (Washington: Princeton University Press, 1992), 117-119.

¹⁸ Hayes, *Saraçhane in İstanbul Vol:2 Pottery*, 14-34.

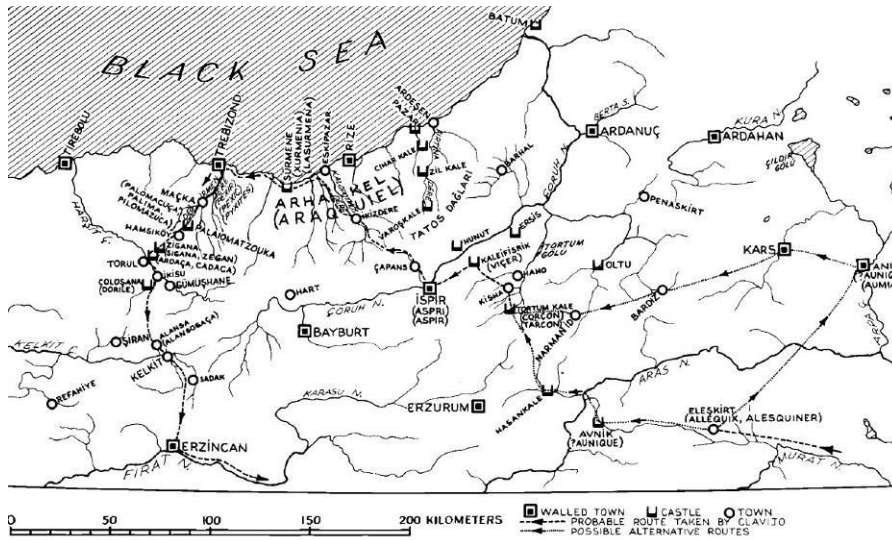
¹⁹ Lale Doğer, *İzmir Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Kazıma Dekorlu Ege-Bizans Seramikleri* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 2000), 94-97; Ayla Ödekan, (ed.), *Kalanlar 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye’de Bizans* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınevi, 2007), 99.

²⁰ Gladys R. Davidson, *The Minor Objects, Corinth 12* (Athens: The American School of Classical Studies at Athens, 1952), 198.

²¹ Faruk Fidancı, *Pithos Buluntuları Yoluyla Kuşadası, Kadıkalesi’ndeki Bizans Yapılaşmalarına İlişkin Öneriler* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 87-89, 149.

karşımıza çıkan kaleler, Eskiçağ’dan 20. yüzyılın başlarına kadar insanoğlunun kullandığı ana savunma yapılarından bir tanesidir.²²

Çoğunlukla; stratejik noktalara, yüksek dağ ve tepe zirvelerine savunma amaçlı inşa edilmiş olan kaleler, kalın duvarları, duvarları destekleyen burç ve kuleleri, girişi sağlayan kapısı ile birlikte içinde ihtiyaca göre şekillenen farklı türde yapılardan meydana gelmektedir. Zor bir coğrafya özellikleri gösteren Doğu Karadeniz’de özellikle Doğu Roma ve Trabzon Rum Devleti döneminde deniz kenarındaki stratejik noktalara, yüksek dağ ve tepe zirveleri ile yol güzergâhlarına kalelerin inşa edildiği görülmektedir. Gözlem ve savunma amacıyla yapılan bu anıtsal yapılar, yapıldıkları alanın fiziki coğrafi şartlarına göre farklı plan özellikleri göstermektedir (Harita 1).²³

Harita 1. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan kalelerin haritası (A.Bryer, W. Winfield’dan)

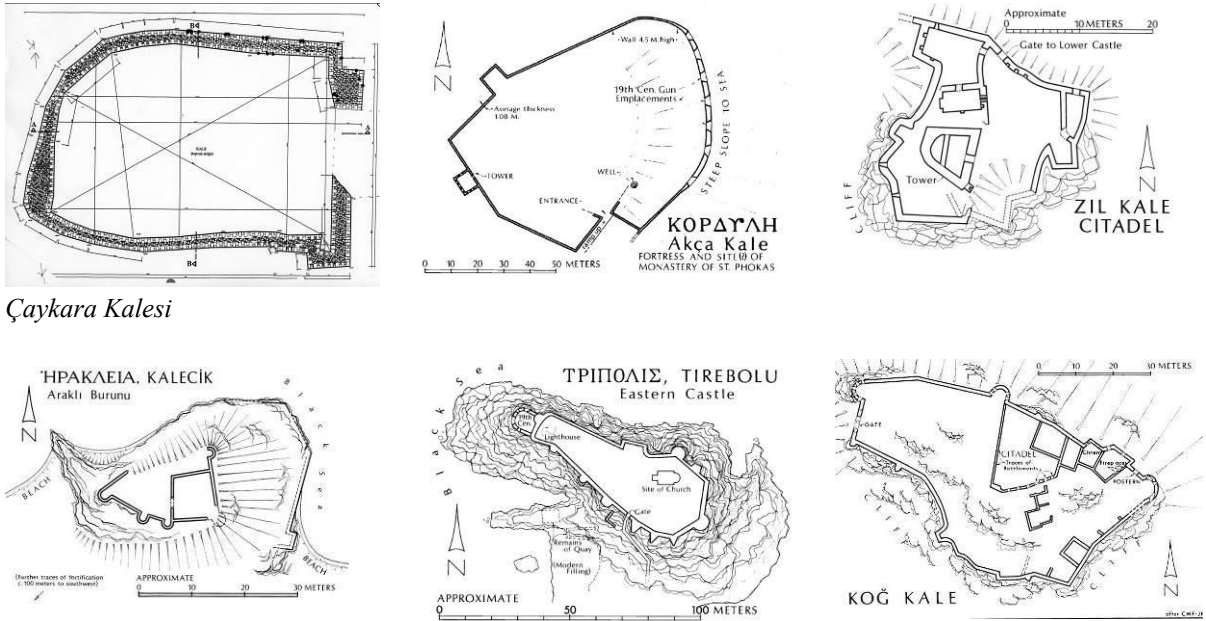
Doğu Karadeniz bölgesindeki kale ve kent surlarında kullanılan yapı malzemesine bakıldığında, çoğunlukla Roma İmparatorluğu döneminde kent surlarında düzgün kesme taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. 6. yüzyılda Justinianus’un bölgede gösterdiği imar faaliyetlerinde ele alınan kaleler ile Satala kent surlarında ise yapıların niteliği ile ilişkili olarak düzgün kesme taş malzemenin yanında kabayonu taş malzemenin ve tuğlanın tercih edildiği görülmektedir. Trabzon Rum Devleti döneminde inşa edilen ya da onarımları yapılan savunma yapılarında da benzer bir anlayışın olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle iç kesimde yer alan ufak boyutlu karakol kalelerinde kullanılan malzemenin ise kaba yonu şeklindeki yerel taşlardan oluştuğu görülmektedir. Çalışmamıza konu olan Ciha Kalesi’nde de bölgedeki diğer ufak kale yapılarında olduğu gibi yerel kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Ciha Kalesi’nde karşılaşılan diğer bir ilginç malzeme ise sadece burçlarda görülen üçer sıra tuğladan yapılmış kuşaktır. Burçların dış cephelerinde bir süsleme ögesi amacıyla kullanıldığı düşünülen malzemenin bu tür kullanım şekli bölgedeki savunma yapılarında tespit edilememiştir. Tuğla ve taş malzemenin sur duvar örgüsünde birlikte kullanımı M.S. 3. yüzyıldan itibaren başlayarak Bizans

²² Semavi Eyice, “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/ 234-236; Bekir Deniz, “Aksaray Kalesi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 2* (Aralık 2017), 238.

²³ Karadeniz’in kıyı bölgelerinde yoğunluk gösteren bu durum Karadeniz’i İç Anadolu’ya bağlayan yollar içerisinde de devam etmektedir. Bu bölgelerdeki örneklerde karakol kalelerin yanında Şebinkarahisar, Niksar, Erzurum kaleleri gibi içinde yerleşim barındıran kalelerde bulunmaktadır. Son yıllardaki kazı çalışmaları ile bu kalelerin mimarisi ve içinde bulunduğu yapılar gün yüzüne çıkarılmaktadır. Niksar Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turgay Yazar vd., “Niksar Kalesi 2021 Yılı Kazısı”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA) 7* (Aralık 2022), 73-77; Erzurum Kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hamza Gündoğdu, “Tarihi Geçmişle Erzurum Kalesi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 3* (Aralık 2018), 181-184.

devletinin son dönemine kadar kullanılmıştır.²⁴ Özellikle batı Anadolu Bizans kale ve kent surlarında taş ve tuğla malzemenin dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı savunma yapılarının başında 5. yüzyıla tarihlenen İstanbul surları gelmektedir. İznik surlarında da benzer teknik kullanılmış olup, kent surlarının en erken evresinde bu tekniğin görüldüğü söylenmektedir. Batı Anadolu’da yer alan Komnenos Dönemi kalelerinden Ritzion (Darıca), Anaia (Kadıkalesi) ve Kotyaeion (Kütahya) kalelerinin burçlarında da tuğla kuşakları birden fazla kez kullanılmıştır.²⁵ Gerek burçlarda, gerekse de sur duvarlarında beşer sıra tuğla malzemenin taş malzeme ile dönüşümlü olarak kullanıldığı bu örnek dışında Kilikya Bölgesi’ndeki 1187 yılında inşa veya tamir edilen Anavarza Kalesi duvarlarında da 4 sıra tuğla, 1 sıra taş şeklindeki kullanım görülmektedir.²⁶ Tuğla malzemenin kent surlarındaki kitabelerin yazımında kullanılan diğer bir örnek ise Trabzon Rum Devleti dönemine tarihlenen Trabzon kent surlarıdır.

Kale mimarisinde planlamanın doğrudan yapıldığı coğrafyanın fiziki şartlar göz önüne alınarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir tepe zirvesine inşa edilen Ciha Kalesi’nin planlanmasında merkezi bir plan tercih edildiği görülmektedir. 3 burç ile desteklenen sur duvarlarında ise yarım daire ve dörtgen planı tercih edilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde bulunan Zil, Varoşkale, Hunut, Kaleifisrik, Tortum, Ersis, Çaykara, Akça, Kalecik, Tirebolu ve Koğ Kaleleri benzer planlamanın yapıldığı örneklerdir. Bu örnekler arasından özellikle Aralık Burnu’nda yer alan Kalecik ile Koğa Kale’de sur duvarlarının, iç kısmı açık yarım daire planlı burçlar ile desteklendiği görülmektedir (Çizim 5).

Çizim 5. Doğu Karadeniz kalelerinden bazı örnekler (A.Bryer ve D. Winfield'den)

Ciha Kalesi'nin kuzeydoğu yönünde konumlanan girişinin mevcut kalıntılardan kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Yakın bölgede yer alan savunma yapılarından Rize, Zil, Kız ve Kale-i Bala kalelerinin girişlerinin yarım daire kemerli olması, Ciha Kalesi'nin ana girişinin de yarım daire kemerli olduğunu düşündürmektedir (Fotoğraf 9, Fotoğraf 10, Fotoğraf 11). Sur duvarlarının yüksekliğinin güneydeki sur duvar

²⁴ Mercan Yavuzatmaca, *A Study On The Building Techniques And Materials In The Late Antique And Byzantine Fortifications In Anatolia: Ancyra And Nicaea* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 71.

²⁵ Humberto Deluigi, *Winter In The And Of Rûm Komnenian Defenses Against The Turks In Western Anatolia* (Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 154-156, 158-159.

²⁶ Hasan Buyruk, *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 143, 291.

kalıntılarındaki kot göz önüne alınarak yer yer 8 m. kadar ulaştığı ve seğirdim yolları ile çevreledikleri sanılmaktadır.

Fotoğraf 9. Rize Kalesi'nin girişi
(Wikipedia'dan)

Fotoğraf 10. Zil Kalesi'nin girişi
(Rize İl Kültür ve Turizm
Müdürlüğü'nden)

Fotoğraf 11. Kız Kalesi'nin girişi
(Rize İl Kültür ve Turizm
Müdürlüğü'nden)

Karadeniz Bölgesi’ndeki kalelerin iç kısımlarında bir kilise veya şapel, askeri ve yaşamla ilişkili çok katlı mekânlar ile komutan ve askerlerin konakladığı yerler bulunmaktadır.²⁷ Ciha Kalesi içinde batı yönünde yapılan şapel dışında bu mekân eksikliğinin burçların iç kısımlarının ahşap kirişler ile katlara ayrılarak tamamlandığı anlaşılmaktadır. Kalenin güneyinde bulunan güney burcunun belki de mekânsal ihtiyacı sonucunda kuzey yönünden bir duvar ile kapatılarak, daha korunaklı bir kuleye dönüştürülmüştür. Ciha Kalesi’nde burçların dışında, girişin batısında, giriş duvarı ile ilişkili ahşap bir mimari düzenlemenin de bulunduğu düşünülmektedir. Girişin batısındaki zeminde dörtgen şeklindeki iki taş dokusunun bu yapıyı destekleyen taşıyıcıların oturduğu zemin olabileceği akla gelmektedir. Surların büyük oranda tahrip olması ve arkeolojik buluntuların yetersizliği sebebiyle ahşap mimarinin şekli konusunda kesin yargıya varılamamaktadır. Mevcut izlerden sadece güney kule içindeki kat ayrımı belirgindir. Kulelerin örtüsünde herhangi bir tonoz izinin yer almaması, bu mekânların kırma ahşap çatı ile örtülü olduklarını düşündürmektedir. Bizans dönemi kalelerinde iç kısmı açık bırakılan burçlar çok yaygın olmamakla beraber Roma İmparatorluğu döneminden itibaren görülmektedir. Geç Bizans dönemi savunma yapılarında daha çok kullanılan bu uygulamanın daha ucuza mal olması ve çok daha hızlı bir sürede inşasının tamamlanması, tercih edilmesinin ana nedenidir.²⁸

Gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında kalenin güneydoğusunda surlara bitişik olarak yapılmış yarım daire planlı bir mimari buluntu tespit edilmiştir. Anadolu’da yer alan kalelerde birebir benzerinin tespit edilemediği mekânın plan olarak benzerleri Artvin Şavşat Kalesi’ndeki 18 nolu kiler ile 16 nolu alanın ortasındaki silindirik biçimli üç mekândır. Taş duvar örgüsüne sahip olan kuyular yaklaşık 1.00 m. genişlikte ve 2.00 m. derinliğindedir. Su depolama amacıyla kullanıldığı düşünülen mekânlar Ciha Kalesi’ndeki örnek gibi sur duvarlarına bitişik olmayıp, herhangi bir tahliye deliğine de sahip değillerdir.²⁹ Ciha Kalesi’ndeki mekânın atık-pis suların kale dışına tahliyesi amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Gerek kale içine sur duvarına bitişik olarak konumlanmaları gerekse de üst kısmındaki düzenleme sebebiyle Bizans kalelerindeki tuvalet mekânları ile kısmen benzerlik kurulabileceği akla gelmektedir. Ciha Kalesi’nde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında alt bölümü ortaya çıkarılan mimari elemanın çevresindeki toprağın kazı öncesi duruma getirilmesi doğru olacaktır.

Ciha Kalesi’nin iç bölümü, üzerinde yapıldığı ana kayanın tepe zirvesine doğru yükselmesi sebebiyle sabit bir kotta değildir. 2020 ve 2021 yılları arasında Rize Müzesi kontrolünde gerçekleştirilen temizlik

²⁷ Mine Kadiroğlu-Bülent İşler, *Gürcü Sanatının Ortaçağı* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2010), 19.

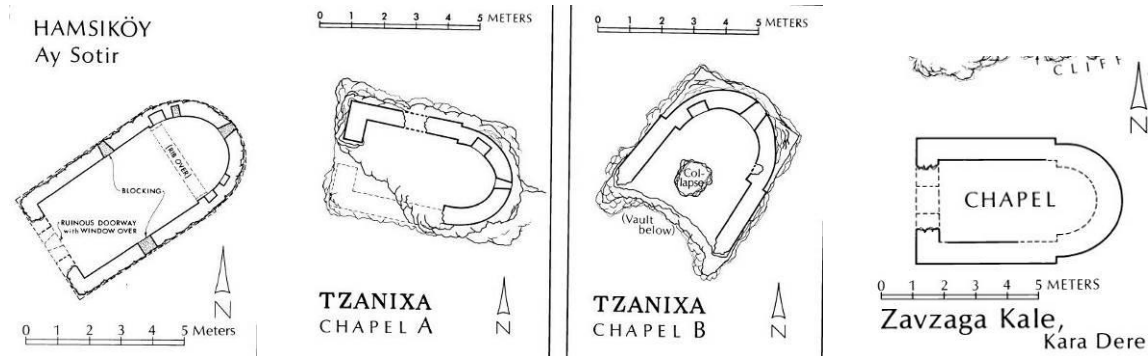
²⁸ Clive Foss-David Winfield, *Byzantine Fortifications An Introduction* (Pretoria: Sigma Press, 1986), 30.

²⁹ Osman Aytekin, *Taşların Hikayesi 2007-2016 Şavşat Kalesi Kazı Çalışmaları* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2018), 72.

çalışmalarında zemindeki kot değişkenliği açıkça ortaya çıkarılmıştır. Kale girişinde orijinal eşğin bulunmasıyla giriş kotunun -1.59 olduğu anlaşılmaktadır. Kale içine girildiğinde, avlu zemininin doğu bölümü kotu yükselerek -0.67’ye ulaşmaktadır. Girişin iç bölümünde gerçekleştirilen kazıların tamamlanmaması, giriş ve avlu arasındaki zemindeki kot farkı arasındaki bağlantının anlaşılmasına olanak vermemektedir. Kalenin iç doğu bölümünün kotunun -0.67 olduğunu gösteren en önemli buluntu, girişin güneyinde yer alan doğu burcunun iç kısmındaki orijinal taş döşeli zemindir. Buradaki kotun doğruluğu burçta yer alan iki mazgal pencere ile zemin arasındaki mesafe ile de doğrulanmaktadır. Kale avlusunun batısında yer alan şapel zemininin yaklaşık +1 kotunda bulunması, doğudan batıya doğru yükselen orijinal zemin kotunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ciha Kalesi’nin iç kısmının batı bölümünde doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş olan şapel, kale içinde kapladığı alan itibarıyla diğer kalelerden ayrılmaktadır. Erken dönemden itibaren özellikle ufak boyutlu kilise ve şapellerde tercih edilen uzunlamasına tek nefli plan, Ciha Kalesi şapelinde de kullanılmıştır. Aynı plan tipinin Doğu Roma dönemine tarihlenen Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan benzer örneklerinin başında Balat Kilise, Tirebolu Kalesi Panagia Kilisesi, Akçaabat Orta Mahalle Şapeli, Aziz Philippos Kilisesi (Kudrettin Camii), Giresun (Aretias- Khalkeritis) Adası Kilisesi, Sümela Manastırı Saklı Şapel, Vazelon Manastırı Aziz Elias Şapeli, Hamsiköy Ay Sotir Şapeli, Gümüşhane Canca A ve B Şapelleri ile Zavzaga Kale Şapeli gelmektedir (Çizim 6).³⁰ Bu örnekler içinde Tirebolu Kalesi Panagia Kilisesi ile Aziz Philippos Kilisesi’nde, Ciha Kalesi şapelinde olduğu gibi bir narteks bulunmaktadır.

Ciha Kalesi şapeli naosunda diğer örneklerden ayrılan önemli bir diğer özellik ise naos duvarlarına bitişik olarak yapılmış olan oturma sekileridir. Benzer mimari öge özellikle İç Anadolu’da yer alan kaya oyma şapellerinde sıklıkla görülmektedir. Örneklerin tamamında ve Ciha Kalesi şapelinde apsis, içten ve dıştan yarım daire planlıdır.

Çizim 6. Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan bazı tek nefli şapellerin planı (A.Bryer ve D. Winfield'den)

Apsis ile naos arasındaki ayrım Ciha Kalesi şapelinde hem zemindeki kot farkı, hem de bir templon kuruluşu ile sağlanmıştır. Bu özellikleri ile şapel diğer örneklerden ayrılmaktadır. Geç Antik dönemden itibaren kullanılan templonlar çoğunlukla taş malzemeden inşa edilmiş olup, 12. yüzyıldan itibaren yerlerini çoğunlukla ahşaptan yapılmış ikonostasislere bırakmıştır.³¹ Kazılar sırasında bulunan figürlü taş levha şapeldeki templon kuruluşuna ait olmalıdır. Ön yüzünde stilize bir şekilde işlenmiş olan madalyon içinde haç motifleri ile kuş figürlerinin bulunduğu levhanın bölgede yakın örneği tespit edilememiştir. Gerek Trabzon örneklerine gerekse de Artvin ve Gürcistan bölgesindeki taş eserlere bakıldığında Ciha Kalesi levha örneğinin daha sade bir anlayışla bezendiği görülmektedir. Parçanın kalede bulunan diğer ufak buluntulardan erken tarihli olduğunun düşünülmesi, şapelde devşirme olarak ikinci bir kullanımının olabileceğini akla getirmektedir.

Herhangi bir kitabesi bulunamayan Ciha Kalesi’nin kesin tarihlendirilmesinin yapılması zordur. Yapıyı konu alan yayınlarda Ortaçağ dönemine tarihlenen kalenin, güney kulenin kuzeyine eklenen duvar ile birlikte iki

³⁰ Bryer, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontus*, 82, 142, 289-290, 296, 309, 329; Selina Ballance, “The Byzantine Churches of Trebizond”, *Anatolian Studies* 10 (1960), 159-160, 166.

³¹ Kiliselerde naos ile apsis bölümlerini ayıran ve üzerine ikonaların asıldığı litürjik eleman. Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, 95.

farklı döneme sahip olduğu düşünülmektedir. Kalenin bütüncül bir planlama sonucu inşa edildiği ilk döneminde, kale içinde önemli bir yer kaplayan şapel de inşa edilmiş olmalıdır. Kalede tespit edilen diğer bir dönem ise güney kulenin kuzey kısmının duvar ile kapatılmasıdır. Kapsamlı bir kullanımın göstergesi olan bu düzenlemenin haricinde sur duvarlarında kısmi onarımlarında yapılmış olabileceği düşünülebilir. Mevcut sur duvarları ile kulelerin üst bölümlerinin büyük oranda tahrip olması ve akabinde yakın zamanda gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında kale duvarlarının elden geçirilmesi bu alanda yapılmış olabilecek müdahalelerin tespitini zorlaştırmaktadır. Kalede kısmi onarımlar ile gerçekleşen bu dönemin de kesin tarihlendirilmesi ne yazık ki yapılamamaktadır.

Bölgede askeri mimarinin yoğun olarak ele alındığı ilk dönem Justinianus dönemidir. 6. yüzyılda Perslerle gerçekleşen mücadeleler kapsamında Lazica olarak geçen bölgenin oldukça önemli bir konuma geldiği bilinmektedir. Justinianus tarafından bölgede başta Petra olmak üzere yeni yerleşimler kurulmuş, Satala, Trabzon ve Rhizaum (Rize) kent surları onarılmış ve bölgenin savunması güçlendirilmiştir.³² Bu bağlamda stratejik bir konuma sahip Ciha Kalesi’nin yerinde bir savunma yapısının bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Sur duvarlarında kullanılan üç sıra tuğla örgü erken Bizans dönemine işaret edebileceği düşündürse de yapının bu döneme tarihleyebilecek kesin bir buluntu bulunmamaktadır.

Bölgede gerçekleşen diğer bir önemli imar dönemi ise Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios Megas Komnenos dönemidir. 1349-1390 yılları arasında tahtta kalarak en uzun hüküm süren Trabzon imparatoru olan III. Aleksios döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki birçok dini ve askeri yapı inşa edilmiştir. Herhangi bir kitabesi bulunmayan kalenin batı bölümünde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında bulunan günlük kullanım kap parçaları, pişirme kapları, testi, kabartmalı pithos ve servis kap parçalarının yakın benzerleri 11-13. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda kalenin 11-14. yüzyıllar arasında inşa edildiği ve yine bu yüzyıllar içerisinde kısmi onarımlar ile kullanıldığı düşünülebilir. Şapelde tespit edilen templon levhasının ise erken döneme ait olabileceğinin düşünülmesi, kale şapelindeki litürjik taş eserlerde eski yapılardan alınan parçaların devşirme olarak kullanıldığını akla getirmektedir.

Ciha Kalesi Doğu Karadeniz bölgesinde stratejik bir konumda inşa edilmiş önemli bir savunma yapısıdır. Büyük oranda sur duvarları korunmuş şekilde günümüze ulaşan kale, bölgedeki Doğu Roma savunma sistemi içinde; şapeli ise Hıristiyan dini mimarisi çeşitliliğinde önemli birer örnektir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Aytekin, Osman. *Taşların Hikayesi 2007-2016 Şavşat Kalesi Kazı Çalışmaları*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- Bostan, İdris. “Rize”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/147-151. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Bryer, Anthony – Winfield, David. *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1985.
- Ballance, Selina. “The Byzantine Churches of Trebizond”. *Anatolian Studies* 10 (1960), 141-175. <https://www.jstor.org/stable/3642433>.
- Buyruk, Hasam. *Sis’i (Kozan) Akdeniz’den Kapadokya’ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Davidson, Gladys R. *The Minor Objects, Corinth 12*. Athens: The American School of Classical Studies at Athens, 1952.
- Deniz, Bekir. “Aksaray Kalesi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (Aralık, 2017), 225-257. <https://dergipark.org.tr/pub/sema/issue/33414/339465>.

³² Procopius, *Buildings of Justinian*, çev. Aubrey Stewart (London:1888), 87.

- Deluigi, Humberto. *Winter In The And Of Rûm Komnenian Defenses Against The Turks In Western Anatolia*. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Doğer, Lale. *İzmir Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Kazıma Dekorlu Ege-Bizans Seramikleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 2000.
- Eyice, Semavi. “Kale”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/234-242. Ankara: TDV Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kale>.
- Foss, Clive- Winfield, David. *Byzantine Fortifications An Introduction*. Pretoria: Sigma Press, 1986.
- Fidancı, Faruk. *Pithos Buluntuları Yoluyla Kuşadası, Kadıkalesi'ndeki Bizans Yapılaşmalarına İlişkin Öneriler*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Greatrex, Geoffrey. “Roman Frontiers and Foreign Policy in the East”. *Studia Antiqua Australiensia*, 3, (2007), 103-173. https://www.academia.edu/2471062/Roman_Frontiers_and_Foreign_Policy_in_the_East.
- Gündoğdu, Hamza. “Tarihi Geçmişle Erzurum Kalesi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3, (Aralık 2018), 177-211. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/41285/409782>.
- Hayes, John. *Saraçhane in İstanbul Vol:2 Pottery*. Washington: Princeton University Press, 1992.
- Kadiroğlu, Mine- İşler, Bülent. *Gürcü Sanatının Ortaçağı*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2010.
- Keçiş, Murat. “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/46, (Ekim, 2009), 143-162. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharaştırma/issue/47779/603617>.
- Khairidinova, Elzara. “Early Medieval Crosses From The South Western Crimea”. *Byzantine Small Finds in Archeological Contexts, Byzans 15*. ed. Beate Böhlendorf-Arslan, Alessandra Ricci, 417-440. İstanbul: Ege Yayınları, 2012. https://www.academia.edu/45397708/Early_Medieval_Crosses_from_the_South_Western_Crimea
- Kızılgut, Rahim. *Eskiçağ Tarihinde Kolkhis Bölgesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Ödekan, Ayla. (ed.). “Kalanlar” 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye’de Bizans. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınevi, 2007.
- Özdeniz, Hasan Hüseyin – Şimşir, Zekeriya. “Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Seramiklerde Kap Formları”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 5 (Aralık 2020), 59-76. <https://doi.org/10.47702/sematr.2020.4>.
- Parman, Ebru. *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Procopius. *Buildings of Justinian*. çev. Aubrey Stewart. London: 1888.
- Sinclair, Thomas. *Eastern Turkey: An Architectural and Archaeological Survey*. London: Pindar Press, 1989.
- Taşçılar, Çetin. *Rize Şehir Coğrafyası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Tellioğlu, İbrahim. “Trabzon Rum Devleti’nin Kuruluşu Hakkındaki Tartışmalar”. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 41, (Eylül, 2004), 139-146. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44273/546667>.
- Temple, Çiğdem. *Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Yavuzatmaca, Mercan. *A Study On The Building Techniques And Materials In The Late Antique And Byzantine Fortifications In Anatolia: Ancyra And Nicaea*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yazar, Turgay. vd. “Niksar Kalesi 2021 Yılı Kazısı”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 7, (Aralık 2022), 66-99. <https://doi.org/10.47702/sema.2022.24>.
<http://www.lugatim.com/s/C%C4%B0HAR>
<http://www.lugatim.com/s/kise>